

ВІДГУК

офіційного опонента - доктора юридичних наук, професора Андрієва Василя Михайловича на дисертацію Панченко Анни Олександрівни на тему: «Недержавне соціальне забезпечення як форма соціального захисту», подану на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.05 — трудове право; право соціального забезпечення

Ступень актуальності обраної теми дисертаційного дослідження. Україна, як і багато інших країн, стикається з новими, складними проблемами у сфері соціального захисту, які вимагають удосконалення національного правового регулювання.

Кризові соціально-економічні явища, які відбуваються у сучасному українському суспільстві в особливі періоди його розвитку, зокрема, під час пандемії COVID-19 та дії воєнного стану, призводять до складних наслідків: зменшення обсягів фінансування соціальної сфери; зниження загального рівня життя та негативні демографічні перетворення всередині суспільства; збільшення кола соціальних ризиків та ін. За таких умов держава не завжди залишається спроможною здійснювати соціальний захист на необхідному рівні, що зумовлює необхідність пошуку якщо не альтернатив, то додаткових можливостей у цій сфері

Право особи на соціальне забезпечення, у тому числі учасником якого є недержавний сектор, - базове, фундаментальне та таке, порушення якого може суттєво вплинути на добробут як однієї особи, так і масштабно – життя суспільства в цілому.

Особливо актуальним є те, що недержавне соціальне забезпечення є одним із напрямів реалізації соціальної функції держави. Створення ефективного механізму функціонування недержавного соціального забезпечення сприятиме наближенню рівня соціального забезпечення до міжнародних соціальних стандартів та разом з цим через акумулювання

інвестиційних ресурсів забезпечуватиме стабільне зростання економічних показників держави.

Крім того, слід зазначити, що в умовах воєнного стану відбувається певний розвиток деяких видів недержавного соціального забезпечення, передусім – благодійності у формі волонтерської діяльності, гуманітарної допомоги, донорства тощо, що стало дійсно вагомим інструментом соціального захисту.

З огляду на зазначене вище, актуальність та своєчасність дисертаційного дослідження Панченко Анни Олександрівни на тему: «Недержавне соціальне забезпечення як форма соціального захисту», не викликає жодних сумнівів, адже її результати дозволять вирішити низку проблем практичного та теоретичного характеру в окресленій сфері.

Тема дисертаційного дослідження відповідає плану науково-дослідної роботи кафедри трудового права та права соціального забезпечення «Функціонування трудового права та права соціального забезпечення в умовах інтеграційного розвитку України» на 2016-2020 роки як складової плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Стратегія інтеграційного розвитку України: правовий та культурний вимір» (державний реєстраційний номер 0116U001842), а також науково-дослідної роботи кафедри «Проблеми забезпечення трудових та інших соціальних прав у людиноцентристському вимірі в цифрову еру» на 2021-2025 як складової плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Правове та соціальне життя України у людиноцентристському вимірі в цифрову еру» (державний реєстраційний номер 0122U000266).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків та рекомендацій. Наукові положення, висновки і рекомендації, сформульовані в дисертації, мають достатній рівень обґрунтованості. Структура дисертаційного дослідження визначена її предметом, метою, завданням та є

логічною, що дало можливість системно та всебічно розглянути всі питання обраної теми дисертації. Робота виконана на ґрунтовній науковій основі, із застосуванням загальнонаукових та спеціальних юридичних методів наукового пізнання, а саме історико-правового, порівняльно-правового, формально-логічного, системно-структурного, діалектичного та ін.

Дисертація складається з анотації, вступу, трьох розділів, що містять одинадцять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (446 найменувань) і додатків. Повний обсяг дисертації становить 364 сторінки, з яких основний зміст – 294 сторінки.

Список використаних джерел до роботи є достатнім та містить необхідні джерела, що дозволило повністю розкрити обрану тему дослідження. Теоретичну базу дисертаційного дослідження становлять наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених у сфері трудового права та права соціального забезпечення. Поряд з цим, слід зазначити, що авторка проаналізувала законодавство деяких зарубіжних країн, а також активно використовувала судову практику, зокрема судову практику Верховного Суду та Європейського суду з прав людини. Використання широкого спектру літературних та інших джерел, результатів проведеного авторкою дослідження судової практики щодо проблем недержавного соціального забезпечення дало авторці можливість сформулювати власні позиції щодо вирішення низки дискусійних теоретичних питань, шляхів удосконалення законодавства з соціального забезпечення в досліджуваній сфері (сторінки 284-294 дисертації). Також, необхідно зазначити, що у дисертації належно використано наукові та інші джерела, судову практику, практику діяльності державних та недержавних структур, що дозволило дійти висновку про відсутність у докторській дисертації та наукових працях, які розкривають її результати, академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації, так і відсутність порушення інших елементів академічної доброчесності.

Практична цінність отриманих у дисертації результатів полягає в тому, що вони можуть бути використані правотворчій діяльності – для підготовки проєктів законів про внесення змін до законодавства України з метою його удосконалення; правозастосовній діяльності – для вдосконалення практики застосування чинного законодавства України щодо недержавного соціального забезпечення.

Результати дисертаційного дослідження можуть бути використані у навчальному процесі – при викладанні курсів «Соціальне право», «Право соціального захисту», «Договори у сфері праці та соціального забезпечення», підготовці підручників, навчальних посібників, курсів лекцій, практикумів із зазначених дисциплін, про що свідчить Акт про впровадження наукових розробок дисертаційного дослідження у навчальну та науково-дослідну діяльність Національного університету «Одеська юридична академія» від 25 липня 2025 року.

Достовірність та наукова новизна здобутих результатів. Наукова новизна одержаних результатів дисертації О.А. Панченко полягає в тому, що вона є першим в українській науці права соціального забезпечення спеціальним комплексним дослідженням теоретичних та практичних проблем недержавного соціального забезпечення як форми соціального захисту.

Дисертація враховує новітні досягнення правової науки, міжнародні та європейські стандарти забезпечення соціальних прав громадян, а також адаптацію національного законодавства до змін, що виникають у зв'язку з глобалізацією, війною та соціально-економічними трансформаціями. У результаті дослідження авторкою сформульовано наукові положення, які виносяться на захист і містять значну наукову новизну та практичну значущість.

Таким чином, представлена робота детально розкриває обрану тему дослідження, яка стосується правового регулювання недержавного соціального забезпечення як форми соціального захисту в Україні. Структура

роботи повністю відповідає меті та завданням дослідження, що дозволяє системно охопити всі ключові аспекти цієї теми. У вступі авторка підкреслює актуальність теми, чітко формулює мету, завдання, а також визначає об'єкт і предмет дослідження. Перший розділ є теоретичним і розглядає основні підходи до розуміння недержавного соціального забезпечення, зокрема його поняття, види, принципи та основні ознаки. У другому розділі авторка аналізує систему правовідносин з недержавного соціального забезпечення, вивчаючи поняття, юридичні властивості, структуру, підстави їх виникнення зміни, припинення та розкриває роль і значення суб'єктів з недержавного соціального забезпечення. У третьому розділі досліджено види недержавного соціального забезпечення, їхній вплив на ефективність функціонування системи соціального забезпечення. Робота містить ґрунтовний аналіз наукових джерел з обраної теми, що є важливим внеском у юридичну науку. Дисертація добре структурована, легко читається та сприймається, демонструючи глибоке знання проблеми та здатність до формулювання наукових і практичних завдань.

До вагомих наукових результатів дисертації можна віднести наступне. Заслуговує на схвальну оцінку розроблений дисертанткою у підрозділі 1.2 на с. 25-33 раціональний підхід щодо визначення терміну «право на недержавне соціальне забезпечення». Авторка пропонує дослідити два його компоненти: «право» та «соціальне забезпечення», в подальшому – пов'язавши їх між собою із акцентом саме на державний чи недержавний характер його фінансування та здійснення. При цьому дисертантка вдало обґрунтовує міркування щодо сутності визначених термінів. Цей аналіз має вагоме теоретичне значення, оскільки дозволяє визначити, що право на соціальний захист має комплексний характер та включає менш об'ємні за змістом права щодо здійснення окремих організаційно-правових форм соціального захисту, зокрема право на недержавне соціальне забезпечення.

Крім цього, варто підтримати твердження дисертантки на с.61, стосовно дискусії щодо співвідношення поняття «соціальний захист» та

«соціальне забезпечення» на рівні доктрини права соціального забезпечення. О.А. Панченко цілком справедливо вважає, що соціальне забезпечення варто розглядати як організаційно-правову діяльність держави та суб'єктів недержавного сектору, що виражається у наданні окремих видів соціального захисту особам, які зіштовхнулися зі складними життєвими обставинами (соціальними ризиками), за рахунок державних і місцевих бюджетів та інших, не заборонених законом, джерел фінансування.

У підрозділі 1.2 на с. 68, аналізуючи положення про те, що недостатній на даний час рівень економічного розвитку позбавляє можливості автоматично перенести загальновизнані міжнародні акти в сфері соціального захисту населення у законодавство України, а тому невід'ємним етапом шляху до реалізації даних норм є їх адаптація до економічних можливостей держави, дисертантка досить слушно розвиває цю точку зору, та зазначає, що відсутність належних економічних ресурсів у державі можна компенсувати за рахунок залучення альтернативних форм підтримки, якою є недержавне соціальне забезпечення, засобами недержавного пенсійного страхування та соціального обслуговування.

Авторкою сформульовано важливе для науки поняття правовідносин із недержавного соціального забезпечення, (підрозділ 2.1.) як урегульованих нормами права суспільних відносин щодо надання грошових виплат, соціальних послуг, медичної допомоги, пільг особам, які зіштовхнулись із соціальними ризиками, з метою профілактики, подолання або зниження ступеня їх негативного впливу, що здійснюється суб'єктами недержавного сектору за рахунок відмінних від державних джерел фінансування.

Заслугує на високу оцінку проведена А.О. Панченко робота щодо визначення коло суб'єктів, та їх юридичних властивостей (підрозділ 2.3.) які надають окремі види соціального захисту в межах недержавного соціального забезпечення, якими є недержавні пенсійні фонди, громадські об'єднання (благодійні, волонтерські організації тощо), релігійні організації, органи місцевого самоврядування, заклади соціального захисту приватної та

комунальної форм власності, приватні підприємства та роботодавці-фізичні особи (у тому числі – особи, які займаються підприємницькою діяльністю), окремі фізичні особи. В зв'язку з цим, досить важливим є розгляд колективних суб'єктів (с.196-198), які можуть виступати отримувачами соціального забезпечення в межах недержавної форми.

Авторка демонструє інноваційний підхід до аналізу видів недержавного соціального забезпечення, виявляючи їх внутрішню диференціацію та специфіку (підрозділи 3.1-3.4.) На підставі аналізу чинного законодавства та з урахуванням правозастосовної практики недержавного соціального забезпечення дисертантка доводить існування таких його видів: 1) недержавне пенсійне забезпечення; 2) благодійна діяльність; 3) недержавні соціальні послуги; 4) інші види, які не є в чистому вигляді недержавними, але можуть бути такими за певних умов. Особливо цінним тут є використання досвіду зарубіжних країн (США, Швеція, Великобританія).

Дисертанткою обгрунтовано та удосконалено науковий підхід щодо доцільності включення відносин із недержавного пенсійного забезпечення до предмету права соціального забезпечення, а не цивільного права, передусім, через їх мету – зниження впливу соціального ризику, який закріплюється у пенсійному контракті як одному з видів соціально-забезпечувальних договорів.

Досить важливим є і те, що відзначаючи проблеми, з якими стикається недержавний сектор в процесі надання соціальних послуг, авторка наводить приклади ефективної співпраці між державою та недержавним сектором з надання соціальних послуг, а також зарубіжний досвід надання соціальних послуг недержавним сектором та проблематика його співпраці із державою (с.247-254).

Повнота викладу результатів дисертаційного дослідження та наукових положень в опублікованих працях. Основні положення, висновки та пропозиції дисертації, повною мірою відображені у 69 наукових публікаціях, а саме: в 2 монографіях у співавторстві, 17 наукових статтях у

наукових фахових виданнях, перелік яких затверджено МОН України, 1 стаття – у зарубіжних періодичних виданнях з юридичного напрямку; 3 статей – у виданнях, включених до наукометричних баз Scopus та Web of Science Core Collection, а також у 38 тезах доповідей на науково-практичних конференціях, засіданнях круглих столів та у 8 інших публікаціях, що додатково висвітлюють основний зміст дисертації. У роботі авторка достатньо використала наукові та інші джерела, судову практику, що дозволило дійти висновку про відсутність у докторській дисертації та наукових працях, які розкривають її результати, академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації, так і відсутність порушення інших елементів академічної доброчесності.

Дискусійні положення дисертації та зауваження щодо її змісту. Як і в будь-якій іншій праці такого характеру, окремі положення дисертації є дискусійними та викликають певні зауваження, що потребують додаткової аргументації.

1. Дисертанткою стверджується про зміну концепції соціального захисту в Україні сьогодні, яка полягає у необхідності здійснювати забезпечення не лише для зниження негативного впливу соціального ризику чи його подолання, а і з метою профілактики його настання. А.О. Панченко доходить висновків про те, що така профілактика знаходить значних проявів, передусім, в межах благодійної діяльності (с. 16, 74). Видається, останнє потребує деталізації, можливо, із наведенням прикладів із практики для більшої аргументації зазначеного.

2. У дисертаційній роботі значна увага приділяється розвитку наукового положення про комплексний характер права на соціальний захист. Авторкою доводить, що до його структури входять менш об'ємні за змістом права щодо здійснення окремих організаційно-правових форм соціального захисту, зокрема – право на недержавне соціальне забезпечення (с. 16, 24 та ін.). На с. 47 дисертанткою робиться висновок про те, що юридичний

механізм забезпечення права на недержавне соціальне забезпечення потребує вдосконалення, але що саме у зазначене вкладає авторка залишається не зрозумілим. Відтак, постає питання на яких засадах має ґрунтуватися механізм забезпечення права на недержавне соціальне забезпечення як складової права на соціальний захист задля забезпечення його ефективності?

3. А.О. Панченко підтримується науковий підхід щодо виникнення соціально-забезпечувальних правовідносин не на підставі одного юридичного факту, а їх сукупності – фактичних складів (с. 174). Авторкою зазначається, що фактичні склади як підстави виникнення правовідносин із недержавного соціального забезпечення є особливими, водночас у чому така особливість детально у роботі не розкривається.

4. У підрозділі 2.1. «Поняття, юридичні властивості та структура правовідносин із недержавного соціального забезпечення» дисертанткою вживаються різні терміни «правовідносини у сфері недержавного соціального забезпечення», «правовідносини із недержавного соціального забезпечення», «правовідносини недержавного соціального забезпечення», «недержавні соціально-забезпечувальні правовідносини» тощо. Із назви Розділу 2. «Правовідносини із недержавного соціального забезпечення» та підрозділів, які його складають, очевидно, що авторкою обирається термін «правовідносини із недержавного соціального забезпечення» як найбільш вдалий. Вбачається, що необхідно аргументувати такий вибір, а також розкрити правову природу наведених у переліку правовідносин, адже вона може бути різною.

5. Під час дослідження структури правовідносин із недержавного соціального забезпечення дисертанткою пропонується розглядати особливості елементів структури на прикладі правовідносин із окремих видів недержавного соціального забезпечення, що видається вдалим та не викликає заперечення. Однак, розкриваючи об'єкт правовідносин із недержавного пенсійного забезпечення, авторкою вживається два терміни «пенсія» та «пенсійна виплата» (с.139, 167) із їх ототожненням (с. 138). Для єдності

термінології, вбачається за необхідне визначитись та розкрити їх співвідношення.

6. Під час дослідження забезпечення за рахунок роботодавця як одного із видів недержавного соціального забезпечення (підрозділ 3.4.) дисертанткою визначено, що роботодавець є суб'єктом, яким, додатково до закріплених на законодавчому рівні обов'язків щодо здійснення соціального забезпечення, можуть бути ініційовані соціальне підприємництво, різні соціальні програми та благодійність (як в цілому, так і по відношенню до своїх найманих працівників або членів їх сімей), підвищення розмірів існуючих видів соціального захисту або запровадження інших. Так, на думку авторки, локальні акти, колективний чи індивідуальний трудовий договір, можуть включати, так званий, «соціальний пакет» із вказаними заходами (с. 291). Крім цього, зазначена підтримка може надаватись в результаті індивідуальної ініціативи роботодавця. Можна припустити, що такі висновки зроблені в результаті аналізу законодавства та спеціальної літератури, адже, як правило, відомостями про такі заходи, передусім, володіють працівники відповідного підприємства, установи, організації як найбільш зацікавлені особи, в той час як публічного розголосу вони, здебільшого, не набувають. Чи є поширеною в Україні зазначена практика?

Загальна оцінка дисертаційної роботи та її відповідність встановленим вимогам. Вищенаведені спірні положення мають дискусійний характер і не впливають на високий рівень дисертації на здобуття наукового ступеня доктора наук, що рецензується. Спірність окремих положень, про які мова іде вище, притаманні будь-якій науковій роботі. Разом з тим, висловлені зауваження жодним чином не принижують загальний високий рівень цього дослідження. Дисертаційне дослідження А.О. Панченко на тему «Недержавне соціальне забезпечення як форма соціального захисту» поданої на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.05 –

трудове право; право соціального забезпечення за змістом, обсягом, науковою новизною, теоретичним і практичним значенням та оформленням відповідають вимогам передбачених пунктами 7 та 9 Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2021 року №1197.

На підставі викладеного вважаю, що Анна Олександрівна Панченко заслуговує присудження ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.05 - трудове право; право соціального забезпечення.

Опонент:

**доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри трудового права
та права соціального забезпечення
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка**

Василь АНДРІЙВ

ПІДПИС ЗАСВІДЧУЮ
ВЧЕНИЙ СЕКРЕТАР
КАРАУЛЬНА
10.09

